

31) Լեզուաբանութեան բաժինները: — Լեզուն ըլլալով բազմակողմանի երևոյթ մը, կարելի է գայն քննել զանազան անկիւններէ, ըստ որում լեզուաբանութիւնը ունի իր զանազան բաժանումները: Սակայն, հարկ է գիտնալ նախ թէ ի՞նչ լեզուներ կան կամ եղած են, անոնք իրարու մէջ կը ներկայացնեն որեւէ կապ, կարելի պիտի ըլլար զանոնք խումբերու բաժնել, Այս հարցով կը զբաղի լեզուներու դասակարգումը՝ որ լեզուաբանութեան առաջին մասն է: Անառեան լեզուներու դասակարգում ըսելով կ'ականարէ լեզուներու ծագումաբանական դասակարգման, որ արդէն ծանօթ է գիտութեան մէջ: Արդի լեզուաբանութիւնը կը դասակարգէ լեզուները անկախօրէն իրենց ծագումաբանական խնամքիւններէն, զուտ կառուցանողական տեսանկեւում վրայ եւ որ կը կոչուի կառուցանողական դասակարգում: Յիշատակելի են այս առնչութեամբ Սափիրի, Թրուպէցըյի եւ Պէնզիենիսի աշխատութիւնները: Անառեան լեզուաբանութեան երկրորդ մասը կը նկատէ ծայնաբանութիւնը, որ կը քննէ լեզուի ձայները, զանոնք արտադրող գործարանները, արտաբերման եղանակը, ձայններու կրած փոփոխութիւնը բառերու կամ ժամանակի տեղոյնութեան մէջ, դարերու ընթացքին: Հոս նոյնպէս Անառեան տալիս է լեզուաբանութեան վարժ քեմիստիկն է: Արդի պաշտօնաւոր կառուցանողական լեզուաբանութիւնը ձայները չ'ուսուցանալով իբրեւ բնագիտական, բնախօսական, ուսողական ուսուցանող շօշափող նիւթ, այլ իբր զատուցող միութիւններ՝ հնչոյթներ, որոնց պաշտօնն է բառերու իմաստը փոխել: Արդի լեզուաբանութիւնը կը զբաղի հնչութեանութեամբ քան թէ ձայնաբանութեամբ: Անառեան հետու ձեռքած էր Սոսիւրով եւ Թրուպէցըյով գըլխաւորուած այս մեծ շարժումին: Իսկ բառադիտութեան եւ իմաստադիտութեան կառուածն է զբաղել թէ ի՞նչպէս բառը կը ստեղծուի իբրեւ նիւթի պատկերացման միջոց, անոր կապը նշանակութեան հետ եւ այդ նշանակութեան փոփոխութիւնը ժամանակի ընթացքին: Սակայն, բառերը կը կապուին իրարու որոշ առնչութիւններով եւ այդ առնչութիւնները կ'արտայայտուին

«ՍԻՈՆ»Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ՓԱԽՍՏՈՍ ԲԻԻԶԱՆԴ

Պր. Մ. Մանուկեան նամակի մը մէջ կը գրէ մեզի. «Կերջերս բաւական ուշադրութեամբ, երկու անգամ, կարդացի Փ. Բիւզանիի Հայոց Պատմութիւնը բայց նորէն հետեւեալ կէտերը լուսաբանութեան պէտք ունին ինծի համար: Ապա կը յիշէ հետեւեալ չորս կէտերը որոնց իւրաքանչիւրին համառօտակի կը պատասխանենք յաջորդաբար:

«Ա. — Գրողին տարիքը (Պատմ. լմացուցած ատեն) — Որոշ է որ Ներսէսը ձեռնադրող Փաւստոսը ինքը գրողն է: Նկատի ունենալով գրողին նկարագիրը կարելի է վստահ ըլլալ որ եթէ ինքը եղած չ'ըլլար, գովասանական ստորագրութիւններով պիտի պատուէր այն անձը որ արժանի եղած էր ձեռնադրութիւնը կատարելու: Բան մը չէ ըսած: Ուստի կը խորհիմ որ Փաւստոսի յիշատակութեան առիթով այդ վերապա-

որոշ ձեւերով, որոնք կը տարբերին լեզուէ լեզու: Այս առնչութիւններու համար ըստեղծուած ձեւերու ուսուցանողութիւնը կը կոչուի ձեւաբանութիւն, որ լեզուաբանութեան երրորդ մասն է: Իսկ բառերու ձեւէն գուրս անոնց առնչութեան պայմանները իրարու հետ, անոնց դասաւորումը կամ կարգը՝ իբրեւ նախադասութեան անկամ, նիւթը կը կազմէ տարահիւսութեան, որ լեզուաբանութեան չորրորդ մասն է: Անառեան չի շեղիր աւանդական լեզուաբանութեան ուղիէն: Արդի լեզուաբանութիւնը կ'ուսուցանալով բառագիտական, իմաստագիտական, ձեւաբանական եւ շարահիւսական կառուցումներ:

Հոս կ'աւարտի Լեզուաբանական Ներածութեան նուիրուած առաջին մասը գրքին: Յաջորդիւ պիտի անդրադառնանք գրքին երկրորդ մասին, որ կը շօշափէ Լեզուներու Դասակարգութիւնը:

ԱՆՈՒՇԱՄԱՆ ՎՐԴ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 5)

հաճախեց ինքնին հասնած չի ձգե՛ր ոչ որ ինքն է ձեռնադրողը: Արդ ձերանի Փառասող ներսեւը եկեղեցական ձեռնադրելէն բաւական յատ, կը սփռն շաշ-Գործարարական պատերազմները որոնք երեւոյն լսեց ճշ իրորիմ թէ Արդ ձերանի կ'ընէ գոնէ 60)–65) տարեկան ըսել տփփ ուղէ եթէ ոչ աւելի: Արդ 60 + 30 = 90 Անկէ յետոյ ա. պատմութիւնը գոնէ 10)–15) տարեկան զբայ կը տարածուի և մենք կ'ունենանք զբողին տարիքը 100)–105) Գաղմութեան վերջաւորութեան: Ի՞նչ է 2րդ կարծիքը:

Արդ կարծիքով Փառասող եղբայրացիներ տարիքը պէտք է հաշուել ժամանակագրութեան հետ, այսպէս: Ներսէսի ձեռնադրութեան ժամանակ, 353 թն, եթէ յետեւը տնցած է՝ կրնար ըստիւ ձերանի, ուրիշ ձեռնով պիտի ըլլար 7- Գործուն սկիզբը: Եւ եկաւ իսկով որ իր Գաղմութեան մէջ վերջին դէպքը: Շաշատանի բաժանուած յանց և պարտից միջև, տեղի ունեցած է 386 թն, և համարելով թէ այդ թուականին վաճառած ըլլայ, ուրիշ Գաղմութիւնը լիցցուցած տան կ'ըլլայ 86 տարեկան:

Ե. — Ռշտունեաց և Արծրունեաց նախարարներու սերունդները: Տիրանին անհրաժեշտ կու տայ, այնպէս որ իւրաքանչիւր այս նախարարութիւններէն մէկ մէկ ժանուկ միայն կ'ազատին Մամիկոնեաններու շնորհիւ: Յետոյ սակայն, կարծես թէ կը մտնայ այս իրողութեան յիշատակութիւնը և Մենենդակ Ռշտունի մը մէջտեղ կը հանէ և աւելի վերջ հռչակուար Մերուսան Արծրունին: Ի՞նչ կ'ընէք այս մասին:

Ռշտունեաց և Արծրունեաց տամիրուն իսպառ անհրաժեշտ՝ հաւանաբար պէտք չէ առնել տառաջիւղէն: Յիշեալ տամիրէն պատահաբար ազատուած անձեր կրնային գտնուիլ և ժամանակ մը ետքը դարձեալ հրապարակ ելլել:

Ե. — Շաշ Մարդակեան մը Գապին ըսպաննել կու տայ և ժամանակ մը յետոյ նոյն օրակուսով մէկը նոյն պաշտօնին վրայ կը դնէ և մարդ կը ստիպուի կասկածիլ թէ արդեօք մոռցա՞ւ որ օպաննուած էր, թէ ոչ այս ուրիշ մէկն է:

Շաշ Մարդակեան տրտաւոր կը արուէր այն պաշտանեային որ արքայական կանա-

նային վերահսկելն էր, հետեւաբար մէկուն մահէն ետք ուրիշ մը կը յաջորդէր: Արդն զրքին յատուկ անուններու ցանկին մէջ ու յաղեպի գրուած է զՇաշ մարդակեան:

Ե. — Վասակին, Մաշիկին, Մանուէլին հարիւր հազարներով և միլիոններով պարտիկ զօրք կուտրել կու տայ, և սակայն բանակները, մէկը միւսէն աւելի բազմաթիւ, մէջտեղ կ'ելլեն տանիք պէտ: Հսկեք թէ Մանուէլին վերադարձող հասարակները, կամ անոնց մէկ մասը, թարգմանելին կողմ աւելցուած ըլլաւ: Ինչպէս կ'ըսեն, ինչորը նորէն լուծուած չի թուիք ինձի, որովհետեւ վասակն ու Մաշիկը օրդէն Գործիկ ձգած պիտի չըլլային Մանուէլին:

Գործիկ բանակներուն այդ օտարակուկան կուտրածները պէտք է առնել իրեն ժողովրդական զբոյցներու արձակուրդներ պարգայէս, և չնկատել զանոնք տայ պատմութեան մը հաստատուն աւելեցնել:

Վերադարձող հարցումներուն իրեն յաւելուած մեր կողմէն կը կցենք նաև հետեւեալ նկատառութիւնները Փառասող Գաղմութեան վերջաւորութեան մասին:

Փառասող Ռիզանդի վնջերորդ Դորուսութեան Խոտարանութեան քմ. զուրիշ ետքը կը կարդացուի: Եւ Մարտա ամենայն պատմութեանց յազադ իմ անդեկութեան, որք միանգամ զմտեւանա ընթերցողք, աւելք տան՝ համարական թուք:

Փառասողի ծանօթ ձեռագիրներէն ոչ մէկուն մէջ ցարդ չեն գտնուած՝ խոտարանուած այդ տարը տուն անդեկութիւնները: Ի՞նչ եղած են տանք:

Այս հարցումին ի պատասխան Ս. Մալխասեանց ունի երեք ենթադրութիւններ:

1. — Կամ հեղինակը մոռացել է իրազարծել իւր խոտարանը,

2. — Կամ չի կամեցել իրազարծել,

3. — Կամ օրինակողները դուրս են ձգել, իրեն զրչի յիշատակարան, որ պատմութեան հետ կապ չունի: — Հմմտ. Հանգ. Ամս., 1896, էջ 37:

Ասոր շատ նման պատասխան մը ունի Խ. Մ. Գարագաշեան, ըստ որուն,

1. — Կամ արուած չէ բնաւ այնպիսի անդեկութիւն,

2. — Եւ կամ յետոյ ի բաց թողուած

է օրինակողներէն: — Հմմտ. Հանդ. Ամս., 1896, էջ 202:

Պէտք է ըսենք անմիջապէս թէ վերոգրեալ ենթադրութեանց ամէնքն ալ սխալ են: Պատմութեան հեղինակին վերաբերող այդ տասը տուն տեղեկութիւնները կը պակասին, որովհետեւ գիրքին վերջէն թուղթ ինկած է վաղուց:

Այս իրողութիւնը մեր կարծիքով շատ պարզ կերպով կը տեսնուի ԺԶ. գլուխի վերջն իսկ, քանի որ այդ գլուխին վերջին բառը մնացած է կիսատ:

Մեզի ծանօթ ձեռագիրը և պապիր ութ օրինակները ունին հինգ տարբեր վերջաւորութիւններ, այսպէս.

1. — չինեալ զիւր եղբ. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 330 և 436:

2. — եղբայր. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 303:

3. — եղբայր. — Տպ. Վենետիկ, 1914, և Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 307, ուր արց վանկը աւելցուած է նոր գրիչով:

4. — եղբայրանոց. — Տպ. Պետերբուրգ, 1883, և Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 341, ուր անոց վանկերը եղբայրին վրայ աւելցուած են նորագոյն գրիչէ:

5. — եղբայրանոց: Եւ Գի. Այ. փառք յաւիտեանս ամէն. և եղիցի եղիցի. — Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 1553, նոտագիր, ԹԿ. 1649: Փայման փառաբանութիւնը ապահովարար կը պատկանի գրչին՝ Դաւիթ Աբեղայի:

Թիբեւ խորհին ոմանք թէ այս վերջին ձեռագիրը պահած է հաւանաբար՝ խնդրոյ առարկայ բառին նախնական հարազատ ձեւը, եղբայրանոցն, որմէ հետզհետէ մաշելով մնացած է եղբայր և եղբ: Պահ մը եթէ ընդունինք իսկ այս տեսակէտը, առով չենք կարծեր թէ ունեցած կ'ըլլանք համոզիչ վերջաւորութիւն մը, որ ծառայէ իբրեւ փակում Փաւստոսի Պատմագրքին: Հետեւաբար Փաւստոսի Պատմութեան մեզի հասած վերջին գլխուն վերջին բառին կամ հաստուածին թերի մնացած ըլլաւ՝ կը հաստատէ թէ գիրքին վերջէն թերթ ինկած է, և այդ պատճառով չունինք հեղինակին կողմէ իր մասին խոստացուած շահեկան և թանկագին տասը տուն տեղեկութիւնները:

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ.

ՀԱՅԿԱՎԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

Ս. ԹԱԴԵՈՍԻ ՎԱՆՔ

Ս. Թադէոսի վանքը կը գտնուի հին Արտազ կամ արգի Մակոս գաւառին մէջ, Աւարայրի դաշտին հիւսիս արեւմտեան կողմը: Ունի երկու տաճարներ, որոնցմէ մին, հնագոյնը, կառուցուած յանուն Հայաստանի առաջին լուսաւորիչ Ս. Թադէոսի, կը պարունակէ առաքեալին գերեզմանը: Կան բաւական թիւով միաբանական կացարաններ: Վանքը ըրջապատուած է բրգաւոր պարիսպներով. — Ոսկեան, Վառպուրականի վանքերը, Բ., էջ 457:

Ս. Թադէոսի վանքը չէ կրցած նշանաւոր հանդիսանալ մշակութային մարզի մէջ: Առաջնորդներէն յիշատակելի են հետեւեալները:

1. — Յովսէփ Վրդ. Արագեցի, աշակերտ Վանական Վարդապետի. 1247ին կը վերանորոգէ վանքը և կը ժողվէ բազմաթիւ կրօնաւորներ. — Կիրակոս, էջ 174-5, 185-6:

2. — Տիրացու Եպիսկոպոս, 1282-94: Թշնամի զօրքեր 1294ին կը խոշտանգեն զինքը, և վանքը կը կողոպտեն ու կ'աւերեն. — Արարատ, 1911, էջ 224: Ոսկեան, Բ., էջ 470:

3. — Զաւարիտ Եպիսկոպոս, 1315-37, որդի Պարոն Մանուէլի: Շինարար և ուսումնասէր առաջնորդ մը: Վանքը 1319ին կը կործանի երկրաշարժէ և կը մեռնին 75 հոգի: Զաւարիտ կը վերանորոգէ տաճարեայ աշխատանքով: Շինել կու տայ Կասնուտի լրմուղը՝ վանքին շուրջ հայթաթեալ լու համար. — Սամուէլ Անեցի, էջ 157: Յովհ. Եպս. Շահաթունեանց, Ստորաբերութիւն, Բ., էջ 350: Ոսկեան, Բ., էջ 473, 482-3:

Իր օրով կը սկսի գրչագրական շարժում մըն ալ բայց տեւական չի զառնար: Մանօթ են երկու գրիչներ միայն.

Ա. — Բիստակէտ Գրիչ, 1315-30, որդի Խոսեանի և Գրամիկի, օրինակած է: